

Exodus és migráció

„Hit által engedelmessé lett Ábrahám, amikor elhívott, hogy induljon el arra a helyre, amelyet örökségül fog kapni. És elindult, nem tudva, hova megy.” (Zsid 11,8)

Talán joggal nevezhetjük korunkat a migráció korának, ha figyelembe vesszük a különféle társadalomtudományi tanulmányok adatait, amelyek szerint 2010-ben 214 millió volt azoknak a száma, akik születési helyüktől eltérő országban élnek, s csak a kisebbséget alkotják ezen belül azok, akik katonai konfliktusok és természeti csapások miatt válnak menekültté.¹ A ma globalizációval összefüggésbe hozott migráció egyéb okai között találjuk elsősorban a törekvést a jobb megélhetésre, lehetőséget az elvándorlásra pedig a felgyorsult információ-, áru- és tőkeáramlás biztosít.² Az izraeliták ősatyjának, Ábrahámnak és családjának Kr. e. 2. évezredben lezajlott vándorlása első látásra magától értetődő példát szolgáltat a már az ókorban is megfigyelhető migrációs hullámokra. Ez a párhuzam azonban, ha alaposan megvizsgáljuk Ábrahám elhívásának, vándorlásának valódi okait és jellegzetességeit, több ponton is sántít.

1. Az őstörténet és Ábrahám elhívása

Mózes első könyvének 12. fejezetével olyan elbeszélések veszik kezdetüket, amelyek bár szoros kapcsolatban vannak a megelőző 11 fejezettel – az őstörténettel –, mégis ellentétben állnak azzal. Többrétű ez az ellentét. Bár az őstörténet utolsó nemzet-

1 Castles S. – M. J. Miller: *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, New York, 2009; Cohen, R.: „On the Move: The Migration Imperative”. *Global 5* (2011), 14–17.

2 Cruz, G. T.: „Between Identity and Security: Theological Implications of Migration in the Context of Globalization”. *ThS 69* (2008), 357–358.

ségtáblája (Ter 11,27–32) – annak említésével, hogy Táré elindult Ábrámmal, Szárájjal és Lóttal Úr-Kaszdimból Kánaán földjére – egyfajta bevezetést képez a Ter 12-höz, az utóbbi mégis arról tanúskodik, hogy az isteni elhívás csakis Ábrahámnak szólt.

Új kezdetet jelent a 12. fejezet abban a tekintetben is, hogy az őstörténet szemléletéhez képest új szemléletet képez. Elsősorban az ún. Jahvista forrásnak köszönhetően fest a Genézis első 11 fejezete sötét képet a világ és az emberiség kezdetéről. Ez a forrás ugyanis az eseményeket a bűn, az Istennel való kapcsolat megszakítása, az engedelmség megtagadása és az ítélet szemszögéből mutatja be, hiszen nemcsak a bűneset (Ter 3),³ a Káin és Ábel elbeszélése (Ter 4,1–16) tartozik hozzá, hanem a 6,1–4 (az erőszakosság elterjedése) és a 11,1–9 (Bábel tornya) is. Ez azt mutatja be, hogy az ember Istenként akar élni, az engedelmséget megtagadja, és a korlátok ilyen átlépése büntetést hoz: az emberiség majdnem elpusztul az özönvízben (6,5–9,29), majd szétszóródik az egész föld színén (11,8–9).

Ebből az Isten áldásaira, parancsaira engedetlenséggel és lázadással felelő emberiségből hív el a teremtett világot életre hívó Isten egy személyt, akiben új remény, új kezdet jelenik meg, benne szembekerül az Isten hívására való engedetlen válasszal az engedelmes, hitből fakadó válasz.⁴ Szembekerül a föld minden nemzetiségének megáldása és a teljes emberiség szétszórása és összezavarodása; szembekerül a „szerezzünk magunknak nevet” törekvése és a „felmagasztalom a nevedet” áldása, de szembekerül egymással Sára meddősége és a nagy nemzettei válás ígérete is.⁵ Az emberiség történelme kezdetének leírása után immár Izrael történelme veszi kezdetét.⁶

Miből áll az elhívás? Ábrahám valahonnan indul és valahová tart. A Ter 12,1 így határozza meg azt, amit Ábrahámnak maga mögött kell hagynia: „Menj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából.” A felsorolás az egyént körülvevő környezet egyre kisebb köreit határozza meg, amelyek közül az utolsó működése az egyén mindennapi életére a leghamarabb és a legközvetlenebb módon vált ki hatást. A már jól ismert, megszokott ország nemcsak védelmet jelent,⁷ de Hárán – már sumér városkirályságként

3 A két teremtéstörténet közül az első, a Papi (Ter 1,1–2,4a) nem ismeri a bűnbeesést, a második, a Jahvista (2,4b–25) azonban nem szól az istenképűségről, de a bűnbeeséssel (3,1–24) szoros egységet képez, amelynek megszerkesztése arról tanúskodik, hogy a szöveg mostani formájában a Ter 2,4b–25 a 3,1–24 felé halad, annak bizonyos fokok alárendelt. Lásd Skinner, J.: *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis*, Edinburgh, 1910, 51.

4 Brueggemann, W.: *Genesis*, Atlanta, 1982, 105.

5 Turner, L. A.: *Announcements of Plot in Genesis*, Sheffield, 1990, 52–53.

6 Brueggemann (i. m. *Genesis*, 116.) egyenesen az átok és az áldás történetének leírása közötti ellentétéről beszél.

7 Tanulmányom nem térhet ki sem Ábrahám vándorlásának időbeli behatárolására és a kérdéssel foglalkozó különféle elméletek mérlegelésére, sem arra, hogy mennyi időt töltött Háránban. A Ter 12,5 tanúsága szerint a háráni tartózkodásnak tartósnak kellett lennie, hiszen ott Ábrahám vagonra és szolgálokra tett szert.

is a maga védőistenével, Színnel, a gazdagság adományozójával jelentős politikai és vallási központként – pompázatos újévi ünnepségekkel nyűgözte le a város lakóit. A rokonság és a család pedig az egyén legbelsőbb védelmi vonalainak számít mind érzelmi, mind társadalmi, mind gazdasági szempontból. A hely, ahová Ábrahámnak tartania kell, már nincs meghatározva, ellenkezőleg, teljesen ismeretlen. Csupán ezt olvassuk róla: „arra a földre, amelyet mutatok neked”. A Ter 12,1–3 szövege az elhívás után a következő ígéreteket tartalmazza (2-3. v.): (a) nagy néppé teszel, (b) megáldalak, (c) nagyra teszem nevedet, (d) áldás leszel, (e) megáldom a téged áldókat, megátkozom a téged gyalázókat, (f) általad nyer áldást a föld minden nemzetsége. Bár bizonyos értelemben ezen áldások mindegyike túlmutat Ábrahám életén, némelyik közvetlenebb hatással bírt, mint a többi. Az áldás egyik közvetlen megnyilvánulására (a) a héber szöveg nem az általában Izraellel kapcsolatban használt *`am* kifejezést, hanem a politikai és területi jelentéssel is bíró *gój* szót tartalmazza, ami arra utal, hogy más népek szemében is politikailag, területileg azonosítható, körvonalazható és elismert népet fognak alkotni Ábrahám leszármazottai. Szintén közvetlen hatással bír az Ábrahám védelmét szolgáló isteni gondviselés és ebből fakadó jólét (b), valamint a hozzá békével és jóakarattal viszonyulók (e) közössége. Maga Ábrahám is áldás lesz közvetlenebb értelemben egyrészt úgy, hogy a hozzá való viszony lesz a függvénye mások jólétének, másrészt pedig úgy, hogy testi értelemben tőle származik a Megváltó (d,f) (lásd Gal 3,7–9; ApCsel 3,25).⁸ Valamelyest e két kategória közé esik az, ahogyan Ábrahám neve és emlékezete összefonódik (c), hiszen egyrészt az ókori izraeli ember számára már életében fontos volt az a tudat, hogy maga után jó nevet és emlékezetet hagy hátra, amely az utódok megítélésére is hatással van, másrészt az utódok számára neve egyfajta áldásformulává is válhatott: „Áldjon meg téged Isten, mint Ábrahámot.”⁹ Ábrahám rögtöni engedelmességét (12,4), a jelennek a jövőért való feláldozását követően ezekhez az ígérekhez még egy kiegészítés is járul: a 12,7 szerint már Síkemben, a még kánaániak által birtokolt vidéken hangzik el az ígéret, hogy Ábrahám utódai kívülállókból, földnélküliekből birtokosokká fognak válni.

2. A vándorlás nehézségei – az ígéret, hit és bizalom visszatérő motívuma

A kezdeti rögtöni engedelmesség és elindulás után azonban hamar megjelennek a nehézségek, kétségek és – talán túlzás nélkül állíthatjuk – megingások. Az Ábrahám-ciklussal kapcsolatban felmerülő egyik legfontosabb kérdés az, hogy Ábrahám tud-e

8 Rózsa H.: *A Genesis könyve II.*, Budapest, 2009, 209–214.

9 Rózsa i. m. 212.

élni ebből az első ígéretből, elegendő-e mindez ahhoz, hogy szembenézzon a kihívásokkal, próbatételekkel, amelyek az Ős- atya életében a kezdeti elhívástól egészen a Ter 22-ben jelentke- ző megoldásig feszültségként jelennek meg az elbeszélés fona- lában.¹⁰ Minden kihívásnak és törtézésnek ugyanis köze volt az első elhíváshoz, és az ígéteret megtartani, abban szilárdan meg- állni nem volt könnyű a vándorlások során. Ez tükröződik Áb- rahám esetenkénti vívódásában, lemondásában és kérdéseiben. Ezért is képezi az Ábrahám-ciklus az Őszövetség narratíváin be- lül különösen is jó példáját annak, milyen nehéz egy ilyen össze- függő történetet értékelni, különösen, ha a szereplők komplex helyzetekben találják magukat; ha nem mindig egyszerű megha- tározni az elbeszélő, szerző és szerkesztő álláspontját, azon belül paradigmákat felállítani, melyeknek segítségével megláthatjuk, hogy Izrael tagjaival szemben milyen elvárásokat támasztott, s hogyan osztályozta azok értékeit. Különösen problematikusak azok a történetek, amelyekben belül egyes szereplők viselkedésé- ben láthatunk mind pozitív, mind negatív vonásokat.¹¹ Figyelem- be kell vennünk az őszövetségi narratívák sajátosságait, időhöz kötöttségét, azt, hogy az egyes helyzetekben mit akarnak elmon- dani, mivel azok erkölcsi életünket azzal gazdagíthatják, hogy élénk tárják, milyen lehetőségekkel, problémákkal kell valós embereknek szembenéznük, Istennel való járásuk során milyen krízisekben és próbatételekben kell megállniuk, a feddhetetlen- ségre való törekvés és a mulasztások feszültségében embernek maradniuk.¹² Az Ábrahám-ciklus eseményei és történései mind kapcsolódnak az ígérethez, nemegyszer úgy, hogy az egyes tör- ténések látszólag veszélyeztetik vagy késleltetik az ígéteret betelje- sedését, és így feszültséget keltenek a történetben, vagy csak az ígéterek fényében lehet őket értelmezni.¹³ Nemcsak a visszatérő nehézségek jellemzőek azonban a történetre, hanem az ígéter ismétlődő motívuma is. A Ter 12–22-ben Isten az ígétereket, vagy azoknak egyes elemeit megerősíti olyan helyzetekben, ahol Áb- rahám elbizonytalanodik.¹⁴ Ebben egyfajta előrehaladás, fejlődés is megfigyelhető, az ígéter bizonyos elemei változnak. A vissza- térő ígéterekre – amelyek megerősítenek, de próbára is tesznek – Ábrahám válaszában szintén visszatérő elem a bizalom, amely a Ter 12–22-n belül különösen is hangsúlyos a kezdeteknél (12.

10 Brueggemann i. m. 109.

11 Wenham, G.: *The Story as Torah: Reading the Old Testament Ethically*, Edinburgh, 2000; Janzen, W.: *Old Testament Ethics: A Paradigmatic Approach*, Louisville, 1994, 36–38.

12 Barton, J.: *Ethics and the Old Testament*, Harrisburg, 1998, 31; Barton, J.: „Disclosing Human Possibilities: Revelation and Biblical Stories”, in Sauter, G. – J. Barton (szerk.): *Revelation and Story*, Aldershot, 2000, 54.

13 Gibson, J. C. L.: *Genesis*, Edinburgh, 1981–1982, Vol. 2, 12; Gunkel, H.: *Genesis: übersetzt und erklärt*, Göttingen, 1964, 167.

14 Anderson, B. W.: „Abraham, the Friend of God”, *Interpretation* 42/4 (1988), 353–366, 356–357.

fej.), a – bizonyos szempontból tetőpontnak számító – 15. fejezetben, és a megoldást elhozó 22. fejezetben.

Már rögtön Ábrahám elindulásával kapcsolatban merülnek fel kérdések, amelyek azt sugallják, hogy látszólag ellentmondás van a Ter 12,1 és a 12,4–5 között, hiszen úgy tűnhet, a rokonság hátrahagyására vonatkozó parancs nem teljesült maradéktalanul, mivel Ábrahám magával vitte Lótot, akinek szerepe az egyes elbeszélésekben figyelemre méltó, ha nem kérdéses. Hogyan egyeztethető össze a parancs teljesítése azzal a ténnyel, hogy unokaöccse, Lót, mégis vele ment? E feszültség egyik lehetséges feloldása az lehet, hogy maga Ábrahám – bár rábízta magát Isten ígéreteire és vezetésére – nem látta, hogyan fognak ezek az ígéretek beteljesülni,¹⁵ de feltételezte, hogy ennek során Lót-nak fontos szerep jut majd; ezért őt a rokonságon, az atyai házon belül olyasvalakinek tekintette, aki Isten terveiben nélkülözhetetlen.¹⁶ Ezzel összefüggésben merül fel a kérdés a két különböző forrás által elbeszélte történettel kapcsolatban, amely szerint Ábrahám azt állítja Sáráról, hogy a nővére, így okozójává válik a fáraó háza népét sújtó csapásoknak (Ter 12,10–20), és potenciálisan Abímelek egész népe pusztulásának (Ter 20,1–18). Figyelmen kívül hagyva a két történet abból fakadó különbségeit – például a szereplők, földrajzi elhelyezkedés tekintetében –, hogy különböző Pentateuchos-forrásokból származnak; valószínű, hogy Lót mindeközben Ábrahámmal volt (lásd Ter 13:1), s úgy tűnik, az ő megmenekülése – egyetemben Ábrahámmal – az ígéretek beteljesedése szempontjából fontosabb volt, mint Sára becsülete, hiszen a nagy népre szóló ígélet nem úgy szólt, hogy megszűnik Sára meddősége. Akár így olvassuk az egyiptomi/gerári epizódot, akár azt feltételezzük, hogy bár Ábrahám féltette saját testi épségét, tartott attól is, hogy Sára elvesztésével az ígélet beteljesedése veszélybe kerül, túlzásnak tűnik az a megállapítás, hogy Ábrahám ezen események során nem hitt már az ígélet beteljesedésében.¹⁷ Felmerül tehát a kérdés, hogy a 13. fejezet történései a teljes Ábrahám-ciklus kontextusán belül a szerkesztés szándéka szerint nem annak a folyamatnak az egyik állomását tükrözik-e, amely szerint Isten Ábrahám számára egyre világosabbá teszi az ígéretek beteljesedésének módját, hogy mintegy meggyőzze őt és eloszlassa kétségeit, ugyanakkor megerősítse hitét. Itt ugyanis Lót, akihez esetleg Ábrahám az ígéretek beteljesedését kötötte, elválik Ábrahámtól, ugyanakkor egy újabb ígéletet is látunk, amelyhez a teljes Kánaán megszemlélésének és felmérésének parancsa járul, s amelynek új eleme, hogy Ábrahám utódainak száma a föld porához lesz hasonló.

Az ígéretek újabb megerősítése a 15. fejezetben szerepel, amelynek a megelőző, 14. fejezethez való viszonya ismét figyel-

15 Nem beszélve arról, hogy úgy tűnik, a kánaáni éhínség és délre vándorlás szintén akadályozza az ígéretek teljesülését.

16 A kérdés megoldására tett kísérletekhez lásd Turner, i. m. 62–82.

17 Turner, i. m. 63–66; Brueggemann, i. m. 129.

met érdemel, hiszen felmerül a kérdés, hogy véletlenül kerültek-e egymás mellé a „rész”, „gazdaggá tenni” (14. fej.) és „jutalom” (15. fej.) kifejezések. Itt ugyanis Ábrahám vívódásainak egyik leghatározottabb megnyilvánulását látjuk. Gazdagsága hibával utód nélkül. A „gyermektelen vagyok” kifejezésre a héber szöveg szó szerint a „gyermektelenül járok” szavakat hozza, amelyek együttesen magukban foglalják azt is: „gyermektelenül halni meg/eltávozni”.¹⁸ Bár nem áll módunkban a 15,2b, 3b közötti feszültséget feloldani, és a 15,2–3 szövegének nehézségeit tisztázni – amelyeknek eredményeként szinte lehetetlen megállapítani, kire gondol itt Ábrahám –, Isten ígérete egyértelmű: örököse test szerint tőle fog származni, utódainak száma pedig annyi lesz, mint csillag az égen. Még itt sem tudósít azonban a szöveg arról, hogy az utód egyben Sárától is származik majd. Isten újabb kijelentése után következik minden átmenet nélkül az a megjegyzés („Abrám hitt az Úrnak, aki ezért igaznak fogadta el őt”, 15,6), amely Péter hitvallásához hasonlóan (Mt 16,15–17) csakis úgy magyarázható, hogy e hit munkálásában maga Isten vett részt.¹⁹ Ábrahámnak ezt a szilárd alapra hagyatkozását első alkalommal pecsételi meg szövetség, amelynek leírását szintén a 15. fejezetben találjuk, összekapcsolva az ígért bővített megismétlésével, mely szerint az ígért földje „Egyiptom folyójától” az Eufráteszig tart, és magában foglal majd idegen népeket is. Kulcsfontosságú ez a szövetség abban a tekintetben, hogy itt egyedül Isten vállal kötelezettséget, nem olvasunk törvényekről, előírásokról, és a célja az, hogy garantálja az ígért beteljesedését, ami itt az Isten által vállalt esküben gyökerezik.

Nem sokkal azután, hogy úgy tűnik, Ábrahámnak ismét oka van az elbizonytalanodásra az utódról szóló ígért beteljesedését illetően, a 17. fejezet tanúsága szerint Isten ismét neveli, erősíti őt. Megjelennek ugyanis itt a következő új elemek: a feddhetetlenség követelménye, a szövetség megújítása, Ábrahám és Sára nevének megváltoztatása, népek és királyok támasztása Ábrahám utódai közül, örök szövetség az utódok minden nemzedékével; az, hogy Istene a későbbi generációk Istene is lesz, vagyis őket is gondviselésébe veszi és megőrzi, végül pedig az, hogy Ábrahám test szerinti utóda egyben Sára gyermeke is lesz, mégpedig Izsák néven. A Papi-forrás szemlélete köszön vissza ebben a fejezetben, amely egyaránt kapcsolódik az Ábrahám-ciklus előtti elbeszélésekhez, és az Izrael történetében Ábrahám után történetekhez, hiszen nyelvezete és témája rokon a teremtéstörténetével és a Dávidra vonatkozó ígérettel (2 Sámuel 7). Az „Istened leszek” kijelentés is a választott nép teológiai reflexióinak egyik legfontosabbika, hiszen ennek hallatán lehetetlen nem gondolni a „ti népem lesztek” ígértére, amely e nép történelmében oly kulcsfontosságú helyeken és időpontokban hangzott el, és amely

18 Rózsa, i. m. 356.

19 Brueggemann, i. m. 145.

Deutero-Ézsaiás ajkain érett hitvallássá, hiszen a babiloni fogságban élő nép számára már önmagában is vigasztalás volt és a hazatérés üdvígéréteivel vált egyenlővé az, hogy Isten nem vetette el őket, továbbra is népének tekinti Jákób utódait.²⁰ Ezért Ábrahám a Ter 17-ben joggal tűnik fel az új teremtés szimbólumaként (Róm 8,23; 2 Kor 5,17).²¹ A fejezetben szereplő körülmetélkedés (17,9-14) Isten ígéréteinek szimbóluma, amely hangsúlyozza, hogy a gyermekáldás Istentől származik, és egyben annak is jele, hogy Isten emlékezni fog ígéreteire.²² Ettől kezdve a 22. fejezetig már elhalkul Ábrahám kételkedése (kivéve vívódását Izmael elűzése miatt, 21. fej.), és nagyobb hangsúlyt kap az emberi logikát, ésszerűséget mindenestől felforgató ígélet és megerősítés arról, hogy Istennek semmi sem lehetetlen, s egy éven belül Sárának fia lesz (18,10.14), valamint az Ábrahám és Isten kapcsolatát bensőségesnek leíró tudósítás Sodoma és Gomora sorsának kapcsán. Itt ugyanis tanúi lehetünk a megértésre törekvő hitnek,²³ valamint annak, hogy Ábrahám a 18,19 szerint Mózes szerepének némelyikében tűnik fel, mint akinek kötelessége a népet az Úr útjaira, a parancsok betartására, helyes cselekvésre tanítani.²⁴ Ahogyan Mózes a választott nép lázadása miatt a saját életét kockára téve elfordította Isten haragját, úgy vállal hasonló veszélyt Ábrahám, amikor mintegy felelősségre vonja Istent: „Vajon az egész föld bírása nem tenne-e igaz ítéletet?” (18,25)

A Ter 22-ben kerül az ígélet beteljesedése a legnagyobb veszélybe, s ennek a szakasznak az eleje ugyanazt a kifejezést tartalmazza (Ter 22,2), mint maga az elhívás a 12,1-ben: menj! Egyéb hasonlóságokat is felfedezhetünk a két fejezet között: a Ter 12,1-ben Ábrahám országát, rokonságát, atyja házát hagyja el, a 22,2-ben is egyfajta fokozás látható: „Fogd a fiadat, a te egyetlenedet, akit szeretsz.” Crenshaw az elhívásra és Izsák feláldozásának parancsára történő engedelmesség párhuzamát úgy írja le, mint az apa feláldozását és a fiú feláldozását.²⁵ Mindkettő mögött isteni parancs áll, az első a múlttal való szakítást eredményezi, míg a

20 Lásd még Zsid 11,16.

21 Brueggemann, i. m. 153.

22 Gorospe, A. E.: *Narrative and Identity: An Ethical Reading of Exodus 4*, Leiden, 2007, 133.

23 Lásd később Jóbót.

24 Ismét felmerül a kérdés, hogy egy ilyen jellemzés véletlenül került-e a teljességgel igazság, jogosság nélkül, a parancsolatoknak szembeszegülve cselekvő, és ezért ítéletet magukra vonó sodomaiai és gomoriai történetének kontextusába.

25 Lásd Crenshaw: *Journey into Oblivion*, 244–245. Ábrahám rokonsága hátrahagyásának ilyen olvasatához az szükséges, hogy elfogadjuk, Táré még életben volt, amikor Ábrahám elhagyta Háránt, ahogyan egyes kutatók a masszoréta szövegben található számadatok alapján azt feltételezik, mivel Ábrahám atyja életének 145. évében kezdte vándorlását, míg az utóbbi 205 évet élt. A szöveg azonban nem nyújt támaszpontot arra nézve, hogy Táré ekkor még élt. A szöveg nyújtotta problémák megoldására a későbbi hagyományban tett kísérletekhez lásd Whintont, M. R.: „Rewriting Abraham and Joseph”, *NT* 54 (2012) 149–167.

második látszólag a jövőt sodorja veszélybe. Ábrahám azonban, aki nem a jövőben hitt, hanem abban az Istenben, aki a jövő Ura, s aki a jövőt biztosítja, kiállja a próbát,²⁶ és megerősítést nyer: az ígérethetben itt az utódok nagy száma mellett hangot kap az ellenség kapujainak birtoklása is. Az Ábrahám-ciklus feszültségei, a kihívások, próbák leírása véget ér, de az ósatya elhívása, vándorlása, a neki szóló ígéretek és áldások, az Istennel való szövetsége jelentősége és hatása természetesen túlmutat a Ter 12–25-ön, de még a Genezisen is, hiszen az Kiv 3,6-ban Mózes kérdésére Isten „Ábrahám Istenének, Izsák Istenének és Jákób Istenének nevezi magát, ahol az atyákkal való kapcsolatot az atyákkal kötött szövetség fényében kell értelmeznünk. Annak a szövetségnek a fényében, amelyről Isten megemlékezett, és amely már előrevetíti az Egyiptomból való szabadítást (Kiv 2,24). Isten gondviselése a pusztai vándorlás során és a honfoglalás szintén az Ábrahámnak adott ígélet beteljesedésének tekinthető.²⁷ Az Újszövetség korának zsidói szemében is ő az ígélet hordozója, s az ő igazságában bízva várták Isten országát, amellyel kapcsolatban majd Keresztelő János int a túlzott elbizakodottság ellen (Mt 3,9), és Pál lesz az, aki hangsúlyozza, hogy az üdvösség nem kisajátítható, nem leszármazástól függ; az Ábrahámnak adott ígéletnek azok az igazi örökösei, akik hitben gyermekei, mivel ő sem „betű szerint, hanem szívében a Lélek által van körülmetélve” (Róm 2,29, 4,9–12, 9,6–8, Gal 3,6k).

3. Ábrahám vándorlásának értelmezése mai szemmel

A Ter 12–22 vizsgálata során felmerülő kérdésre, hogy Ábrahám életében voltak-e megingások, kétségek, illetve erősödött, fejlődött-e hite, csakis igennel válaszolhatunk. Vándorlása egyben lelki vándorlás is volt.²⁸ Míg a róla szóló elbeszélésekre jellemzőek a különféle források összefonódásából fakadó egyenetlenségek, s ezzel összefüggésben régi hagyományok bevétele és más hagyományokkal való egybefűzése, s ennek eredményeként egy nagyon esendő, emberi Ábrahám ábrázolása, az Ábrahám-ciklus kanonikus formájában egységes üzenetről tanúskodik. Bárhová megy az ósatya, bármilyen kihívásokkal szembesül, Isten ígérétei végigkísérik, s ezeknek az ígéreteknek a segítségével Isten őt neveli, hitében erősíti, s vele vándorolva végigjárja azt az utat, ami a rögtöni jutalmak helyett több generáción átívelő ígéretekről és áldásokról szól, ami az emberi elvárásokkal, logikával szembemelve Isten mindenhatóságáról szól, amely a jelen kényelme helyett a jövő gazdag áldásait ígéri. Szembeszáll ez a hit azzal a ma is elterjedt szemléletmóddal, hogy a világban új

26 Anderson, i. m. 360.

27 Bright, J.: *Covenant and Promise*, London, 1977, 24.

28 Speiser, E. A.: *Genesis*, AB, New York, 1964, 88.

dolgokkal, megújulással már nem számolhatunk, és azzal is, ami ebből fakad: ha minden eldöntött, akkor vagy minden irányítható, az egyén pedig képes önmagát megvalósítani, vagy pedig minden értelmetlen, hiszen a világban meglévő nyomorúságot, szenvedést semmi sem tudja megváltoztatni. A két véglet között mozgó, életét Isten nélkül elképzelő, rögtön készpénzre váltható áldásokban reménykedő emberiség vándorlása – akár lelki, akár fizikai értelemben – csakis sivár, eredménytelen, áldástalan lehet. Aki azonban számol Isten mindenhatóságával, megújító erejével, annak öröme és nevetése egybecseng majd annak az Ábrahámnak és Sárának az örömeivel és nevetésével, akiket Isten azért választott ki, hogy rajtuk keresztül nyerjen áldást a föld minden nemzetsége.